

FİLOLOGİYA

UOT 81

**DƏNİZ PROFİLLİ ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ XÜSUSİ MƏQSƏDLƏR ÜÇÜN
İNGİLİS DİLİ (ESP) FƏNNİNİN TƏDRİSİNİN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Eldar ŞAHGƏLDİYEV*
Gülnar BƏŞİROVA**
Eldar ZEYNALOV***
Ülkər ƏSGƏROVA ****

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 18 sentyabr 2019; çapa qəbul edilmişdir: 24 oktyabr 2019; online-da çap edilmişdir: 20 dekabr 2019

Received: 19th September 2019; accepted: 24th October 2019; published online: 20th December 2019

Açar sözlər: ESP, ESP-nin yaranma tarixi, metodologiyası, ESP və Ümumi İngilis dili dərslərinin fərqi, ESP-nin xüsusiyyətləri, ESP-nin perspektivləri

Giriş

Keçmiş Sovetlər dönəmində ingilis dilinin tədrisində ənənəvi olaraq məktəblərdə qrammatika ilə bağlı daha geniş məlumatlar verilir və xarici dillərin tədrisi də əsasən bu itiqamətə yüklənirdi. Lakin 1960-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq, Xüsusi Məqsədlər üçün İngilis dili (ESP) EFL-in (English as a Foreign Language-İngilis Xarici Dil Kimi) tədrisi tədricən inkişaf etməyə başladı. Bu ilkin olaraq Avropada daha çox tətbiq olunduğundan, yəni İngiltərənin Birmingem və Aston Universitetlərində magistr sayının və kurslarının artması və eləcə də ingilis dilli ölkələrdə xarici tələbələrə təklif olunacaq ESP kurslarının zəruriliyi səbəbindən daha geniş şəkildə tətbiq olunmağa başlandı. Hazırda hətta ESP-nin aktual məsələlərinin müzakirəsinə həsr olunmuş ayrıca "Xüsusi Məqsədlər üçün İngilis dili: Beynəlxalq jurnal" da mövcuddur.

Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq, ESP və ya xüsusi fənlərin ingilis dilində öyrənilməsinə yönəlmiş ingilis dili kursları da sürətlə inkişaf etməyə başladı və Yaponiyada bu problemin perspektivlərinə və problemlərinə həsr edilmiş Xüsusi Məqsədlər üçün İngilis Dili Birinci Yaponiya Beynəlxalq Konfransı da keçirildi.

Xarici dillərin tədrisində ingilis dili çox geniş yayılmışdır. XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, ümumi ingilis dilinin öyrədilməsi tələbələrin və ya sahibkarların tələblərini ödəmədiyindən, ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi zərurəti meydana çıxdı. Bu öz növbəsində ingilis dilinin xüsusi sahələrdə istifadəsi üçün tədris edilməsi və öyrənilməsi dövrünün başlanğıcı oldu. Digər səbəb isə 1970-ci illərin əvvəlindəki neft böhranı ilə bağlı idi ki, bu da öz növbəsində Qərbi pullarının və biliyinin neftlə zən-

* fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
e-mail: eshahgaldiyev@mail.ru

** filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
e-mail: gulnar.bashirova@mail.ru

*** Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
e-mail: ezeynalov64@yahoo.com

**** Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
e-mail: ulkeraskerova@gmail.com

gin ölkələrə axması ilə nəticələnmişdi; bu biliklərin dili isə ingilis dili oldu. ESP-nin yaranması və mənşəyi tərəfindən çox müzakirə edildi və elmi elita 3 əsas və ümumi səbəbi ön plana çəkdi: Yeni dünyanın tələbləri, dilçilikdə inqilab və diqqətin öyrənənlər üzərində cəmlənməsi”. [12]

1. ESP nədir?

Problem ondan ibarətdir ki, bu sualla bağlı “insanlar necə öyrənir?” sualına deyil, “insanlar nəyi öyrənir?” sualına cavab vermək lazım gəlir və yaxud, “ESP nədir?” deyil, “nə üçün ESP?” sualı daha çox maraq doğurur. [12]

ESP fənninin tədrisinin təkmilləşməsi nisbətən uzun bir müddət aparmışdır və bu proses hal-hazırkı vaxtadək davam etməkdədir. Bu inkişaf zəminində ESP-nin tədrisi ilə bağlı çoxsaylı problemlər həll olunur. Bunlar ESP-nin tədrisinin məzmununu, strukturunu, metodologiyası və perspektivlərini, onun “Ümumi ingilis dili” ilə oxşar və fərqli cəhətlərini, bu fənnin tədris olunması üçün akademik və texniki resursların mövcudluğunu, onların keyfiyyət göstəricilərini, qarışıq peşələrdən olan qruplarda ESP-ni tədrisini və sair bu kimi məsələləri əhatə edir. Ancaq qərribə olsa da, bu günümüzdə xüsusi olaraq ESP-nin tədrisinin nəzəri və eləcə də praktiki məsələləri ilə bağlı Azərbaycanda çox az iş görülmüşdür. İngilis dilinin Akademik yazı fənni (English for Academic Writing – EAW) təlimləri istisna olmaqla, digər sahələrin tədrisi ya sporadik, ya da fərdi institutional xarakter daşıyır və xüsusilə, texniki profilli ali məktəblərdə bu məsələ bir qədər kölgədə qalmışdır. Bu baxımdan 2021-ci ildə doktoranturalara keçirilən xarici dildən qəbul imtahanı verəcək texniki və humanitar profilli tələbələrin yazı işlərinin tərtib olunmasında da differensial yanaşmadan istifadə edilməsi yaxşı olardı. Belə ki, verilən yazı işlərində essey yazılarında tələbələrə təqribən 10 cümləni proseslərə uyğun olaraq düzgün sıralamaq seçiminin verilməsi (bu vaxt imtahan işində sıralama sporadik verilir) onların dil imkanlarını daha dürüst ifadə etmək bacarıqlarına yardım edər. Çünki peşəkar ingilis dili biliklərinin zərurəti burada daha qabarıq görünərdi. Əlbəttə, bu ayrıca bir müzakirənin predmetidir

Hazırda Azərbaycan Milli Aviasiya Akademiyasında, Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyasında, Xəzər Univeritetində, Bakı Ali Neft Məktəbində və digərlərində ESP-nin tədrisi sistemli və ardıcıl xarakteri ilə seçilir. Azərbaycan Texniki Universiteti də bu sahənin yeni müstəvidə qurulması üçün artıq xeyli hazırlıq işlərinə başlamışdır. Bu cür tədrisi təşkil olunan digər ali təhsil müəssisələrimiz hal-hazırda artmaqdadır. Bunun əsas səbəblərindən biri də 2010-cu ildə Azərbaycanda ali təhsilin doktorantura səviyyəsinə qəbula yenidən start verilməsi və tədris proqramlarında ingilis dilinin Akademik yazısı fənninin tədrisi ilə bağlı olmuşdur. Lakin bununla belə, ESP-nin tədrisi ilə bağlı Yaponiyada təşkil olunan konfransda qeyd olduğu kimi müasir dövrdə ESP-nin şərh edilməsində akademik mühitdə hələ də aydın fərqlər qalmaqdadır. Bəzi mütəxəssislər ESP-ni sadəcə hər hansı bir məqsəd üçün ingilis dilinin tədrisi kimi xarakterizə edirlər. Digərləri isə, bunu akademik işlərdə istifadə olunan ingilis dilinin tədrisi və ya peşə məqsədləri üçün ingilis dilinin tədrisi kimi izah edirlər. Heç də təsadüfi deyildir ki, bəzi hallarda bu fənni “Peşəkar İngilis Dili” deyə adlandırırlar. Zənnimizcə, ESP-nin mahiyyətini və anlayış aparatını müəyyən edərkən onun iki mühüm xüsusiyyətini qeyd etmək gərəkdir: bunlar - onun həm “mütləq” olması, yəni inkişafı, elm və innovasiya ilə mütləq integrativ əlaqədə olması ilə, eləcə də onun məzmununun zaman keçdikcə “dəyişkənliyi” ilə, elmlərdə gedən differensiallaşma prosesləri ilə əlaqədardır.

2. Metodologiya

ESP-nin xüsusi metodologiyası haqqında danışarkən mürəkkəb məqalələri oxumaqdan başlamış, onların təqdim olunmasına qədər bütün dil bacarıqları nəzərdə tutulur. Hutchinson and Waters (1987) ESP üçün xüsusi bir metodologiyanın olmadığını iddia etmişlər. Onlar bu sahənin təhlilində əsasən “real ehtiyacların qiymətləndirilməsi”ni əsas götürmüşlər və odur ki, bu ehtiyacları iki əsas istiqamətə - hədəflər və ehtiyaclar sahəsinə yönəlmişlər. [10, s. 3] Qeyd olunmalıdır ki, eyni prinsiplər, ümumiyyətlə, ELT (English Language Teaching) metodologiyası ilə də tətbiq olunur. ESP üçün müəyyən bir metodologiyanın olub olmaması barədə mübahisə müxtəlif cür həll edilir. Uzun illər fərqli ali təhsil ocaqlarında və BP-nin yarımprodratçıları arasında təlim təcrübələrinə əsaslanaraq deyə bilərik ki, (E.Ş) ümumi ingilis dili metodologiyasını bilmək, müəllimin sinifdə tətbiq etdiyi üsullar müəllimə uğur qazandıra bilməz. Məsələn, müəllim gəmi mexanikliyi üçün, soba və ya elektrik stansiyası kimi xüsusi bir mövzu ilə tanış deyildirsə, “Furnace” mətnini “Ocaq” kimi tərcümə etməsini doğru hesab edəcəkdir; təbii olaraq, bu mövzuda öz materialını hazırlayarkən müəllim müvəffəq ola bilməz. Eləcə də, müəllim İSPS Code (International Ship and Port Security), SOLAS (Safety of Life at Sea) və ya SMSP (Standard Marine Communication Phrases) haqqında əvvəllər hər hansı bir konvensiya və sənədlə tanış deyildirsə, bu dərslərlə bağlı məsələlərin şərh olunması çətinlik yaradacaqdır. Odur ki, ümumi ingilis dili üstəgəl xüsusi sahə və ya sahələrə dair bilik və bacarıqlar – ESP-nin minimum tədris meyarları hesab edilməlidir. Bununla belə qeyd olunmalıdır ki, ESP fənni ingilis dilinin tədrisinin xüsusi sahəsinə aid olsa da, peşə proseslərinin izahında ingilis dili müəllimi peşə təlimi deyil, yalnız dil bacarıqları üzərində düşünməlidir. Lakin, ESP-nin tədrisi tələbləri yalnız bunlarla da məhdudlaşmır, çünki ESP-nin tədrisi onun Dudley-Evans (1997) tərəfindən verilmiş tələblərində göstəriləni kimi, aşağıdakı xüsusiyyətləri ehtiva etməlidir.

1. ESP öyrənənlərin xüsusi ehtiyaclarını ödəməlidir;
2. ESP əsas metodologiyasından və xidmət etdiyi sahənin peşə-fəaliyyət dairəsindən istifadə etməlidir;
3. ESP, qrammatika, leksika, öyrənmə bacarıqları, nitq və janr baxımından bu fəaliyyətlərə uyğun mərkəzləşdirilmiş dil bacarıqlarını özündə birləşirməlidir. [1; 2]

Bu gün ESP-nin tədrisində əldə etdiyimiz təcrübə onu deməyə imkan verir ki, bu sahədə zəruri dəyişikliklərin edilməsi əsasən aşağıdakı faktorlarla bağlıdır, belə ki, bu həmin fənnin:

1. Digər fənlər ilə əlaqəli olmasından irəli gələn bilər;
2. ESP-nin tədrisi Ümumi ingilis dilindən fərqli olaraq, məsələn, slayd texnologiyasından istifadə etməklə həyata keçirilə bilər (Bu sxem və dizaynlar olan sahələrdə xüsusilə səmərəlidir. Yeri gəlmişkən, ADDA-nın yeni rəhbərliyi bu sahədə mühüm qərarlar qəbul etmişdir və heç bir şübhə yoxdur ki, yaxın 5 ildə bu metod təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir);
3. ESP yalnız ali deyil, həm də orta məktəb səviyyəsində öyrənənlər üçün tətbiq oluna bilər;
4. ESP yalnız qabaqcıl dil xüsusiyyətləri ilə bağlı olduğundan, tələbələrin dil səviyyəsini mütləq nəzərə almalıdır;
5. ESP-nin tədrisi həm öyrənənlər, həm də öyrədənlər üçün dil sistemləri haqqında pre-rekvizit biliklər tələb edir.

3. ESP Ümumi ingilis dilindən fərqlidirmi?

ESP bir çox alimlər üçün [3; 5; 6; 9; 11] yeni bir araşdırma sahəsidir və onun tədrisi ingilis dilinin nəzəriyyəsi və praktikasını xüsusi məqsədlər üçün bir araya gətirməkdir. Bundan əlavə, həm Ümumi ingilis dilində, həm də ESP-də dil tədrisinin metodolo-

giyası bir çox digər təhsil sahələri kimi İT texnologiyasından faydalanır. Odur ki, kompüter əsaslı təlim strategiyalarının hər iki halda tətbiqi, onların səmərəliliklə bağlı olan bütün halları diqqətlə araşdırılmalı və öyrənilməlidir. Bu perspektivlərdə çoxmillətli şirkətlərə xas olan çətinliklər də nəzərə alınmalı, Ümumi ingilis dili ilə birgə, ESP-nin tədrisində də bilinqual və multilingual xüsusiyyətlər diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

ESP-ni bir sıra xüsusiyyətləri mövcuddur. Birinci, onun tədrisinə olan ehtiyacları yaradan əsas səbəb – peşənin xüsusi ehtiyaclarına uyğun olaraq ingilis dilinə olan tələbin artmasıdır. İndi bu dilin önəmi dil müəllimlərindən başqa xüsusi peşə sahibləri üçün də artmaqdadır. İkinci səbəb, dilçiliyin inkişafı ilə bağlıdır, yəni rəsmi dil qaydalarının öyrədilməsindən əsl, real ünsiyyət qaydalarına və öyrənmənin ehtiyaclarını nəzərə almaqla tətbiq olunan metodoloji vasitələrlə dil öyrətməyə yönəlmiş ehtiyacların güclənməsidir. Üçüncü səbəb, təhsil psixologiyası ilə bağlıdır; burada öyrənmələrin ehtiyac və maraqlarının onların motivasiya və dil öyrənmə bacarıqlarının səmərəliliyinə bilavasitə təsir göstərən xüsusi sahədə dil biliklərinin olmasıdır.

İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi dilin müxtəlif ixtisas sahələrinə təsiri nəticəsində meydana gələn yeni dil tədrisidir. Azərbaycanda ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi sahəsini şərti olaraq 4 tarixi inkişaf mərhələsinə bölmək olar: 1. Erkən dövr (1960-1981); 2. Yaxın keçmiş (1981-1990); 3. Müasir dövr (1990-1994) və nəhayət, 4. Gələcək dövr (1994 – sonrakı illər). Sonuncu dövr daha çox neft sahəsində beynəlxalq konsortsiumların və beynəlxalq humanitar hərəkatın Azərbaycanda geniş fəalliyətə başlaması ilə əlaqədar olmuşdur. Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanın ikinci müstəqillik dövrünün neft erası bu sahəyə uyğun ixtisas sahələrinə olan tələbin artmasına və neft-qaz sahəsində çalışan mütəxəssislərin ingilis dili bacarıqlarının da yüksək olmasına ehtiyac yaratdı. Sonradan bu tendensiya hüquq, tibb, biznes və digər sahələrdə də inkişaf etdi. Heç şübhəsiz ki, bütün bunlar Azərbaycanda qlobal inkişafın tempələri ilə bilavasitə bağlı olmuşdur.

Bu sahələrdən biri də Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili (Marine Engineering English və ya ME) sahəsi idi. Ümumiyyətlə, Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili (ME) Xüsusi Məqsədlər üçün ingilis dilinin ən tipik bir qoludur. Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili (ME), Turizm üçün ingilis dili (ET), Jurnalistika üçün ingilis dili (EJ), Biznes üçün ingilis dili (EB), Aviasiya üçün ingilis dili (AE) və s. kimi digər ESP fənlərindən həqiqətən fərqlidir. Beləliklə, əslində "Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili nədir?" sualına belə cavab vermək olar: Bu, "Dənizlə bağlı ingilis dili, gəmidən sahilə və əksinə, gəmidən gəmiyə və gəmidə naviqasiya və təhlükəsizlik əlaqələri olaraq qarışıqlıq və səhvlərdən yaxa qurtarmaq üçün dəqiq, sadə və birmənalı şəkildə istifadə olunan dilin standartlaşdırma ehtiyacıdır ". [4, p.42]

Heç də təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi QSC və ADDA-nın rəhbərliyi ingilis dilinə və onun ADDA-da yükək standartlarla tədrisinə xüsusi önəm verir. ADDA-da ayrıca İngilis dili kafedrasının təsis olunması qərarı da bu önəmin tərkib hissələrindən biridir. Bu da öz növbəsində, Dəniz Mühəndisliyi sahəsində İngilis dilinin və Ümumi ingilis dilinin Azərbaycanda xüsusi inkişafına səbəb olmuş və bu sahədə hazırlanan kadrların strateji məqsədlərə uyğun olması üçün möhkəm zəmin yaratmışdır.

Qeyd etməliyik ki, Dəniz Mühəndisliyi üçün ESP terminlərinin bəziləri MDB ölkələrində bir cür işləndiyi halda, Yunanıstanda, Norveçdə, Hollandiyada və bu kimi bir sıra ölkələrdə başqa cür istifadə olunur. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, spesifik terminologiyanın işlənilməsi, xüsusilə, ölkə həüdudlarında rast gəlinən dərslilik

lərdən istifadə çox mühümdür və qaçılmaz bir prosesdir. Hazırda ESP kursunun mahiyyəti öyrənənlərin xüsusi dil biliyi ehtiyaclarına əsaslanır və bu, iki mühüm kriteriyaya söykənir: “1) İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi məqsədyönlü xarakter daşıyır; 2) İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi kursları mütəxəssislər tərəfindən eyni xarakterli siniflərdə yetkin tələbələri qarşılamağı nəzərdə tutur.” [7, s. 31]

ESP-nin tədrisində Ümumi ingilis dilindən (General English) fərqli bir metodikadan istifadə edilə bilər. Ümumiyyətlə, ESP dil bacarıqları orta və daha yuxarı olan (intermediate and advanced) tələbələr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Odur ki, ESP-nin tədrisi zamanı müəllimin nəzərə almalı olduğu məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, ESP müəllimi ilk olaraq nəzəriyyə və təcrübəsi baxımından daha yaxşı biliklərə sahib sahə mütəxəssisləri ilə tələbələrin xüsusi ehtiyaclarının nədən ibarət olduğunu öyrənməli və dərsləri metodologiya baxımından hədəf qrupuna uyğunlaşdırmalıdır. Digər önəmli məqam isə ondan ibarətdir ki, komanda işi üçün səmərəli ortamın olmadığı zamanlarda müəllim öyrənənlərlə daha yaxından əməkdaşlıq etməlidir. Bu xüsilə o hallarda baş vermiş olur ki, ESP-nin tədrisi zamanı tələbə onu tədris edən müəllimdən bu sahəni texniki cəhətdən (dil baxımından deyil) daha yaxşı bilmiş olur.

Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq bir çox universitet məzunları öz ixtisaslarını bilməklə yanaşı, mənimsədikləri bilik və bacarıqları ingilis dilində elmi cəhətdən izah etmək qabiliyyətinə də malik olmalıdırlar. Bunu nəzərə alaraq metodistlər ESP-nin tələblərini əsas götürərək, müasir tələblərə cavab verən dərslər, dərslər vəsaitləri və proqramları hazırlamalıdırlar. ADDA-nın İngilis dili kafedrasında aparılan işlər bu tələblərin ödənilməsinə yönəlmişdir.

ESP proqramı müxtəlif ixtisas sahələrinə aid kursları əhatə edə bilər. Bu ixtisaslaşdırılmış dil kurslarına Menecerlər üçün ingilis dili (English for Managers), Elmi və Texnoloji ingilis dili (English for Science and Technology), Tibbi ingilis dili (English for Medical Purposes), Hüquqi ingilis dili (Legal English), Diplomantik ingilis dili (Diplomatic English), Aviasiya üçün ingilis dili (English for Aviation), Akademik ingilis dili (English for Academic Purposes), Turizm üçün ingilis dili (English for Tourism), Biznes ingilis dili (Business English), Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili (Maritime Engineering English) və sair sahələr daxildir. Bütün bunlar öyrənənlərin akademik proqram tələblərindən, tədris məqsədindən, modulun müddətindən, müəllimin təhsil və təcrübəsindən asılı olaraq həyata keçirilir.

Müəllimlərin ESP-nin tədrisində kommunikativ yanaşmasına xüsusi fikir vermək lazımdır. Şəksizdir ki, öyrənənlərin keçmiş iş təcrübələri ilə bağlı müzakirə, rol oyunları və ya iş üçün yazı da bu sahədə əhəmiyyətli rol oynayır.

ESP-nin digər bir xüsusiyyəti onun öyrənməyə intrinsik şəkildə yönəlməsidir. Yəni, tələbələr ESP-nin öyrənilməsinə iradi gərginlik keçirmədən qoşulurlar. Bu vaxt ESP müəlliminin ümumi və texniki biliklərinin olması ilə yanaşı, onun digər dilləri də bilməsi önəm daşıyır. Məsələn, ADDA-da ESP tədris olunan qruplarda yerli tələblərlə birgə, əcnəbilər də iştirak edir. Odur ki, xüsusilə, yaxın xaricdən olan tələbələrin iştirak etdiyi ESP məşğələlərində Azərbaycan, ingilis-ingilis, rus dillərində lüğətin təqdimatı ESP-nin tədrisini xeyli asanlaşdırır. Dənizçilik terminləri ilə bağlı aşağıdakı cədvəldə göstəriləni kimi, yeni sözlərin təqdim olunması onların mənalarının başa düşülməsini asanlaşdırır, sözləri yalnız leksik baxımdan deyil, həm də prosessual baxımdan öyrənməyə yardım edir. Bu, eyni zamanda, ekvivalent dil vahidlərini və onlar arasında olan ümumi və fərqli ekspressiv vasitələri də göstərir.

**Dəniz Mühəndisliyi üçün ESP dərslərində terminlərinin
ekvivalent şəkildə 3 dildə təqdimatına dair nümunə**

İngilis dilində	Azərbaycan dilində	Rus dilində
journal	valın boynu	шейка вала
clearance	boşluq	зазор
heel	gəminin yan meyliliyi	крен
deadweight (d.w.)	naviqasiya üçün lazım olan bütün materiallar, digər yüklər və insanlar da daxil olmaqla gəminin tam yükötürmə qabiliyyəti	полная грузоподъемность судна с включением веса всех необходимых для плавания запасов, а также других грузов и людей
atomization	çiləmə	распыление
refractory	odadavamlı	огнеупорный
readings	cihazların göstəriciləri	величина измерительных приборов
sleeve	qufti, qol	втулка, муфта, гильза
casing	korpus	колонна, крепление, корпус
thrust washer	kipləşdirici salnik	упорная шайба сальниковая набивка
purging	təmizləmə	очистка, продувка
grounding	gəminin saya oturmaı	посадка на мель
populate	sənədə məlumət daxil etmək	ввести информацию в документ
leeway	gəminin dreynfi	дрейф судна в подветренную сторону
near miss	yan keçmə	ситуация, когда едва удастся избежать столкновения, аварии, смерти
China junk	orta əsr Çin gəmisı	средневековый китайский корабль

ESP lüğətinin təqdim olunmasında qeyri-müəyyənliyi və anlaşılmazlığı aradan qaldırmağın bir yolu da onu sinonimlər cərgəsi ilə təqdim etməkdən ibarətdir. Burada müqayisə üçün ümumi ingilis dilinin imkanlarından da istifadə etmək mümkündür. Tədrisin bu formada aparılması tələbələrə:

- Dil bacarıqlarını təkmilləşdirir.
- Spesifik lüğət bazasını möhkəmləndirir.
- Texniki sahədə ünsiyyətin qurulmasına yardım edir.
- İnteraktiv kommunikasiya yaradır.
- Öyrənmə bacarıqları formalaşdırır.
- Kontentin qrammatik materialla sintezinə kömək edir.

Bütün bunları nəzərə alaraq ESP-nin xüsusi kontent əsaslar üzərində qurulmuş sulabuslarla tədris olunması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu cür tədrisin qurulması:

- Anlayışı asanlaşdırır.
- Dil – məzmun formasını daha mənalı edir.

- Məzmunu dair bacarıq sahələrini öyrətmək üçün yaxşı əsaslar yaradır.
 - Öyrənmələrin ESP tələbatını maksimum ödəyir.
 - Dilin dörd aspektləri (oxu, dinləmə, yazı və danışmaq) üzrə bacarıqları inteqrasiya etməyə imkan verir
 - Orijinal materiallardan istifadəni asanlaşdırır.
- Beləliklə, ESP-nin tədrisində kontent – dil imkanlarından maksimum istifadə olunması gələcək müvəffəqiyyətlərin rəhninə çevrilir.

4. ESP-nin gələcək perspektivləri

Gələcək perspektivlər haqqında danışarkən, bəzi vacib məqamları qeyd etmək yerinə düşərdi:

1. ESP tədrisinin gələcək perspektivləri üçün elmi-praktik konfransların və ingilis dilini tədris edən müəllimlər üçün universitetdaxili seminarların keçirilməsi;
2. Bu sahənin tədrisi ilə məşğul olan müəllimlərin və peşəkarların birliyinin yaradılması;
3. Dənizçilik sahəsinin ən çox populyar olan sahələri üçün xarici dillərdə olan ədəbiyyatın təcrübəsindən istifadə etməklə yerli şəraiti nəzərə alan ESP dərsliklərin hazırlanması;
4. Peşəkar ingilis dili təhsili alan tələbələrin Erasmus və bu kimi beynəlxalq layihələrdə iştirakı üçün münbit şəraitin yaradılması.

Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili – ESP (ME) dünyanın bir çox ölkələrində tədris edilir. ADDA-da ümumi ingilis dili ilə paralel olaraq, Naviqasiya Mühəndisliyi, Gəmi Təmiri və Mexanika Mühəndisliyi, Elektromexanika Mühəndisliyi ixtisasları üzrə, Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (International Maritime Organization) standartlarına uyğun olan proqram və dərsliklər mövcuddur və sözügedən təşkilatların ən son tələblərinə uyğun yeni proqram və dərsliklərin hazırlanması yolunda da ciddi işlər aparılır. Yeni dərslik, dərs vəsaitləri və proqramların hazırlanmasında MDB dövlətlərində, Norveç, Yunanıstan, Finlandiya və digər dənizçilik profilli ali məktəblərin təcrübəsindən geniş istifadə edilir.

Dəniz profilli ali məktəblərdə ESP-nin tədrisinin bir istiqaməti də dənizçilik terminlərinin digər texniki terminlərdən fərqli olması ilə bağlıdır. Çünki ümumtexniki sahədə olan terminologiya, əsasən dənizçilik terminləri ilə uyğun gəlmir. Məsələn, “confined space entry” neft-qaz sahəsində “qapalı mühitə giriş” adlandırıldığı halda, dənizçilikdə bu termin “enclosed space entry” kimi qəbul edilir və sair. Oudur ki, hər sahənin özünə uyğun, spesifik terminologiyasını nəzərə alaraq Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (IMO) tərəfindən təsdiqlənmiş Standart Dəniz Kommunikasiyası İfadələri (SMCP) əsasında yeni təcrübələri nəzərə alan İngiliscə-Azərbaycanca ME lüğətinin hazırlanması məqsədəuyğun hesab edilir.

Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dilinin işlənməsi, əsasən aşağıdakı şərtlərlə müəyyən edilmişdir:

- 1) Bu dil bütün dənizlərə aid vəziyyətlərdə, göyertədə, gəmidən gəmiyə və sahilə olan ünsiyyət üçün istifadə olunan dildir;
- 2) Buraya naviqasiya, göyertədəki əməliyyatlar, rol və vəzifələr, sağlamlıq və təhlükəsizlik, fəvqəladə hallar kimi dənizçilik terminologiyası daxildir;
- 3) Bütün millətlərin dənizçiləri tərəfindən istifadə üçün sadələşdirilmiş ingilis dili - Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (BDT -IMO) tərəfindən kodlaşdırılmış standart dəniz rabitəsi ifadələri (SMCP) və;

4) Dənizdə ardıcıl və aydın ünsiyyət əldə etmək üçün standart dəniz kommunikasiyası ifadələri (SMCP), Ümumi ingilis dili bilikləri ilə birləşərək kifayət qədər keyfiyyətli danışıq dili yaratmalıdır. [1, s. 67]

BDT bildirir ki, Dəniz Mühəndisliyi üçün ingilis dili, dilin unikal və tipik bir formada kodlaşdırılmış formasıdır. İngilis dilinin unikallığı və səciyyəvi xüsusiyyətləri standart dəniz rabitəsi ifadələri (SMCP) ilə etiketlenmişdir. BDT-nin Standart Dəniz Kommunikasiyası İfadələrini (SMCP) aşağıdakı məqsədləri həyata keçirmək üçün tərtib edilmişdir:

1) təhlükəsizlik baxımından daha yaxşı naviqasiyaya və gəminin hərəkətinə kömək etmək;

2) qeyd edilən məqsədlərə cavab vermək üçün dəniz mühəndisliyi tədris olunan müəssisələrə kömək etmək və;

3) istifadə olunan dili standartlaşdırmaq üçün ESP ME ingilis dili baxımından dənizçilər üçün standartlaşdırma, təlim, sertifikatlaşdırma və ixtisasartırma nöqtəy-nəzərindən də dünya dənizçiləri üçün zəruri və məcburidir (BDT, 1995). Bu, dünyanın hər yerində ingilis dili biliklərinin minimum standartını əldə edən dənizçilərə imkan yaratmaq üçün həyata keçirilir. İngilis dili baxımından standartlaşdırma, təlim, sertifikatlaşdırma və ixtisaslaşma olmadan, dənizçilər ingilis dilində fərqli bacarıq və məsuliyyətlərə sahib olardılar. Əslində, dəniz sənayesi və onun tipik xüsusiyyətləri universaldır və ESP ME beynəlxalq gəmidə işləyənlərin fərqli ingilis dili bacarıqlarına və ləhcələrinə sahib olan dənizçilərinin unifikasiya olunmuş dilidir. ESP ME və Ümumi ingilis dili fənləri arasında fərqlər tipik və bənzərsiz olduğu üçün daha aktualdır.

Hazırda ingilis dili dünyada və hər hansı bir dəniz əlaqəsində istifadə edilməli olan beynəlxalq dil olaraq yaxşı tanınmışdır. ESP ME-nin qaynaqları və materiallarının yaradılması zərurəti bir çox konfranslarda, Dəniz Təhsili və Təlimi (Maritime Education and Training - MET) mövzusunda bir sıra layihələrdə də müzakirə edilmişdir. Dənizçilik sektorundakı ESP ME dünyanın bütün dəniz universitetlərində, institutlarında və kolleclərində BDT-nin 3.17 Model Kursları şəklində (Dəniz Mühəndisliyi üçün İngilis dili) tənzimlənir. Nəticə etibarilə, bu dünya səviyyəli təlim standartı sənədi dəniz sektorundakı tənzimləməyə uyğun olaraq İngilis dilinin tədrisi və mənimsənilməsi üçün standartları müəyyən edir. [8, s. 65]

Nəticə

ESP çərçivəsində mövcud olan bacarıqlardan istifadə etmək üçün, ESP ME müəllimləri öz tələbələrinin ixtisasları ilə məşğul olmaq üçün lazımi bilik və vasitələrlə təmin olunurlar. Yadda saxlamaq və xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, ESP ME müəllimləri bütün xüsusi sahələrin mütəxəssisi deyildirlər, onlar sadəcə olaraq ingilis dilində ME-ni tədris edən peşekarlardır. Onlar mövzuları, ixtisaslarını müəllimlərdən daha yaxşı bilən tələbələrə, peşələrində orijinal mətnləri və məlumatları anlamaqda, istifadə etməkdə və ya təqdim etməkdə köməklik göstərirlər və qarşılıqlı öyrənmə prosesinin tərkib hissələridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Evans-Dudley T. English for Specific Purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, pp. 131-136.
2. Evans - Dudley T. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 301 p.
3. Hans Heinrich Stern et al: (Eds.): Issues and options in language teaching. Oxford: Oxford University Press. 1992, 404 p.
4. Jomarie D Navarro: Maritime Student's English Proficiency and Their Feedback on Instructional Materials, Asia Pacific Journal of Maritime Education, Philippine, Vol. 1, No. 1, 2015. pp. 63-81.
5. Mohammad Kaosar Ahmed. The ESP Teacher: Issues, Tasks and Challenges. English for Specific Purposes World, Issue 42, Vol. 15, 2014, pp. 1-33
6. Peter Trenkner: "Congratulation Letter to IMLA-IMEC 24 held at Yangon Myanmar, Oct. 1-4, 2012" In "The International Maritime Lecturers Association, IMEC 24 Conference Proceedings, Sep 20, 2012, Malmo, Sweden, p. 3. 213 p.
7. Robinson P. The Contribution of Discourse Analysts to ESP and of ESP Practitioners to Discourse Analysis. In The ESP Teacher: Role, Development and Prospects. London: British Council (ELT Documents 112). 1980, pp. 53-57.
8. Shamsul Rizal bin Mohd Rosedi Mohd Asri bin Md. Sap Capt. P. George Oomme: "Aligning occupational, National and Global Standards in Maritime English Competency: A Preliminary Study on Standard Marine Communication Phrases (SMCP)", 12th to 15th October 2015. Nusajaya, Malaysia, International Maritime English Conference (IMEC 27). 278 p.
9. Timothy N. Blakey: English for Maritime Studies: Prentice Hall, USA, Second edition, 1987. 288 p.
10. Tom Hutchinson and Alan Waters. English for Specific Purposes: Learning – centered Approach, Cambridge: CUP. Belcher D.D. What ESP is and can be: An introduction. In D.D. Belcher (ed.). English for Specific Purposes in Theory and Practice, Ann Arbor: University of Michigan Press. 2012, pp. 1-20.

İnternet resursları:

11. https://www.researchgate.net/publication/330575359_The_Importance_of_Maritime_English_Proficiency_in_Others_Marine_Related_Undergraduate_Programs
12. https://www.academia.edu/33205299/ENGLISH_FOR_SPECIFIC_PURPOSES_1st_Semester_THIRD_YEAR_LICENCE_LEVEL

Summary

*Eldar Shahgaliyev
Gulnar Bashirova
Eldar Zeynalov
Ulker Askerova*

*Some Peculiarities of Teaching English for Special Purposes in Maritime Higher Schools
(Research analyses)*

This article is one of the limited efforts to analyze and describe some of the key aspects of English Language Learning (ESP - English for Specific Purposes), an overview of the concept and purpose of ESP in Azerbaijan. The article also clarifies the role of the teachers in ESP teaching and the requirements for teacher training for ESP training, the multi-faceted and multifunctional nature of teaching activities, and the needs for short-term training for ESPs.

The authors note that there is a strong emphasis on the study of ESP in both academic and short courses in the developed countries, and in many cases the teaching of this subject is reflected in school curricula and catalogs.

The article shows that there are a number of important and necessary factors that shape the academic framework of this subject:

- To be taught primarily as a foreign language at all stages of academic education as a foreign language;
- The need for ESP has assumed a booming nature by the development of business environment and a common means of communication in other economic fields;
- It became popular to have an easy access to the scientific-research and technical literatures.

The authors note that, ESP has implemented its methodology and its development path based on the researches carried out in various disciplines. Since the second half of the 20th century, ESP has become one of the most important areas of Teaching of English as a Foreign Language (TEFL). A long term scholarly discussions and sharing in this area have resulted in the following definition of ESP among the teachers and instructors: "... to meet a predictable level of communicative needs of people in the areas of language, development and research." Therefore, ESP is intended as a special area of English language to involve the teaching by various professions, goals and subjects.

The article further emphasizes that Hutchinson and Waters contributed to the establishment of ESP by two major historical periods: first, is closely connected with the end of the World War II, and the second is with the start of a new era - the development of large and unprecedented scientific innovations in various areas of technical and economic activities on an international scale. It was greatly affected as by the post-war period when the USA economic and political strength grew to a large deal to increase the demands for ESP.

Keywords: *ESP, history of ESP, methodology, difference between ESP and General English lessons, ESP features, perspectives of ESP*

Резюме

*Эльдар Шахгальдиев
Гюльнар Баширова
Эльдар Зейналов
Улькер Аскеров*

Некоторые особенности преподавания английского языка для специальных целей (ESP) в морских вузах (анализ и исследование)

Эта статья является одной из немногочисленных попыток проанализировать и описать некоторые ключевые аспекты изучения английского языка (ESP – английский для особых целей), обзор концепции и цели ESP в Азербайджане. В статье также анализируются роль учителей в обучении ESP и требования к их подготовке для обучения ESP, многогранный и многофункциональный характер преподавательской деятельности, а также потребности в краткосрочном обучении для ESP.

Авторы отмечают, что особое внимание уделяется изучению ESP как на академических, так и на краткосрочных курсах в развитых странах, и во многих случаях преподавание этого предмета отражается в школьных программах и каталогах.

В статье показано, что существует ряд важных и необходимых факторов, которые формируют академические рамки этого предмета:

- Преподавание ESP в основном как иностранный язык на всех этапах академического образования;

- Потребность в ESP приобрела быстро развивающийся характер из-за развития бизнес-среды и общих средств коммуникации в других областях экономики;
- Популярность ESP в области доступа к научно-исследовательской и технической литературы.

Авторы отмечают, что ESP внедрила свою методологию и свой путь развития на основе исследований, проведенных в различных дисциплинах. Со второй половины 20-го века ESP стал одним из важнейших направлений преподавания английского языка как иностранного (TEFL). Многолетние научные дискуссии и обмен мнениями в этой области привели к следующему определению ESP среди преподавателей и инструкторов: «...для удовлетворения предсказуемого уровня коммуникативных потребностей людей в области языка, развития и исследований». Таким образом, ESP задумана как особая область английского языка, включающая обучение различным профессиям, целям и предметам.

В статье далее подчеркивается, что Хатчинсон и Уотерс способствовали созданию ESP двумя основными историческими периодами: во-первых, они тесно связаны с окончанием Второй мировой войны, а во-вторых, с началом новой эры - развития крупных и беспрецедентные научные инновации в различных областях технической и экономической деятельности в международном масштабе. На него сильно повлиял послевоенный период, когда экономическая и политическая сила США значительно возросла, что привело к увеличению спроса на ESP.

Ключевые слова: *ESP, история ESP, методология, разница между ESP и уроками общего английского языка, особенности ESP, перспективы ESP*

Redaksiya heyətinin üzvü fil.e.d., prof. Veysəlli Fəxrəddin Yadigar oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.